

Urmas Roht

90 vahtrat

Fotod autori erakogust.

Autoriõigus:

Kõik õigused kaitstud. Igasugune autoriõigusega kaitstud materjali ebaseaduslik paljundamine ja levitamine toob kaasa seaduses ette nähtud vastutuse.

Kirjastus Penikoorem

ISBN

SISUKORD

Eessõna.....	5
Perekond vaher	7
1. Teravahambaline vaher	40
2. Haberoodne vaher	42
3. Kolmetipuline vaher	44
4. Campbelli vaher	48
5. Põldvaher	51
6. Põldvahtra sort 'Carnival'	58
7. Põldvahtra sort 'Elshijk'	58
8. Punarootsuline vaher	59
9. Ere vaher	61
10. Lobeli vaher	65
11. Valgepöögilehine vaher	67
12. Händvaher	68
13. Kollane vaher	71
14. Ümaralehine vaher	72
15. Tsissuselehine vaher	75
16. Viirpuulehine vaher	77
17. Davidi vaher	79
18. Hersi vaher	82
19. Sarvikvaher	83
20. Südajas vaher	84
21. Graatsiline vaher	86
22. Sile vaher	87
23. Hall vaher	88
24. Heldreichi vaher	91
25. Trauветteri vaher	92
26. Henry vaher	93
27. Hürkaania vaher	94
28. Jaapani vaher	96
29. Suurelehine vaher	99
30. Mandžuuria vaher	101
31. Nikko vaher	103
32. Miyabe vaher	104
33. Prantsuse vaher	106
34. Saarvaher	109
35. Saarvahtra sort 'Flamingo'	117
36. Saarvahtra sort 'Kelly's Gold'	118
37. Itaalia vaher	119
38. Tömbilehine vaher	120
39. Kämmalvaher	121
40. Kämmalvahtra sort 'Atropurpureum'	135
41. Kämmalvahtra sort 'Bloodgood'	136
42. Kämmalvahtra sort 'Butterfly'	136
43. Himaalaja vaher	137
44. Pensilvaania vaher	140

45. Mono e. nipponi vaher	142
46. Viietine vaher	145
47. Harilik vaher	146
48. Hariliku vahtra sort 'Charles Joly'	155
49. Hariliku vahtra sort 'Columnare'	156
50. Hariliku vahtra sort 'Crimson King'	157
51. Hariliku vahtra sort 'Crimson Sentry'	158
52. Hariliku vahtra sort 'Dissectum'	158
53. Hariliku vahtra sort „Drummondii”	159
54. Hariliku vahtra sort 'Faassen's Black'	160
55. Hariliku vahtra sort 'Globosum'	161
56. Hariliku vahtra sort 'Golden Globe'	161
57. Hariliku vahtra sort 'Paldiski'	162
58. Hariliku vahtra sort 'PRINCETON GOLD TM , ...	162
58. Hariliku vahtra sort 'Reitenbachii'	163
60. Hariliku vahtra sort 'Royal Red'	164
61. Hariliku vahtra sort 'Schwedleri'	164
62. Turkestani vaher	165
63. Mägivaher	166
64. Mägivahtra sort 'Atropurpureum'	175
65. Mägivahtra sort 'Esk Sunset'	176
66. Mägivahtra sort 'Leopoldii'	177
67. Mägivahtra sort 'Nizetii'	177
68. Korea vaher	178
69. Punane vaher	180
70. Punase vahta sort 'Armstrong'	187
71. Punase vahtra sort 'BrandyWine'	188
72. Punase vahtra sort 'OCTOBER GLORY [®] ,	188
73. Punase vahtra sort 'RED SUNSET TM ,	189
74. Ruskeroodne vaher	190
75. Hõbevaher	192
76. Hõbevahtra sort 'Laciniatum Wieri'	196
77. Hõbevahtra sort 'Pyramidale'	197
78. Sukruvaher	198
79. Shirasawa vaher	203
80. Sieboldi vaher	207
81. Tähkvaher	210
82. Neljatine vaher	211
83. Himaalaja vaher	212
84. Tatari vaher	214
85. Ginnala vaher	217
86. Pärnvaher	220
87. Kolmeõiene vaher	222
88. Lääkiv vaher	223
89. Tschonoski vaher	225
90. Sametvaher	227

EESSÕNA

Vahtrad ei jäta kedagi külmaks, kui on sügis ja puud-põõsad rüütavad endid kirjeldamatusse värvide pillerkaari. Mida päikeselisem ja kargem sügis, seda enam lõkendavad puud. Vahtrate sedavõrd suur sordi- ja liigivalik on äärmiselt armas ja annab võimaluse kõigile, ükskõik millises Eestis osas ta ka ei elaks, oma lemmikuid kasvatada. Arvan, et Eestis saab üsna vabalt kasvatada erinevaid vahtraliike ja sorte kokku vähemalt 100 kuni 150. Mõelgem nüüd sellele värvide pillerkaarile, mis Teie aias sügiseti võiks valitseda.

Seni pole vähemasti vahtrate kollektsioneerimisega Eestis ülearu palju inimesi tegelenud. 3...5 vahtraliiki-sorti on koduaias üsna paljudel, aga paarikümne eri vahtraliigisordi omanikke on lugeda ühe käe sõrmedel. Seda enam on heameel teada, et Saaremaa mees Ants Mets on kindlasti ühe rikkalikuma vahtrakollektsiooni rajaja ja omanik kogu Euroopas. Kuidas ta seda kõike jõudnud on, jääb vaid mõistatada. Siinkohal suur tänu autori poolt Antsule ja jätkugu tal edaspidiseks raugematut indu oma lemmikutega tegelemiseks. Muidugi on üsna suured kollektsioonid ka meie botaanikaaedades, köites sügisel ehk enamgi pilke kui suvel. Lisaks on päris mitmeid kollektsionääre, kelle vahtrakollektsioonid on muljetavaldavad.

Vahtratega pole päris nii, et pistan juured mulda ja edasi sünnib kõik iseenesest. Ka vahtratel on piisavalt vaenlasi ja tõbesid, kes teda ühel või teisel kujul himustavad. Jänesed, hiired ja kitsed kahjustavad noori vahtraid ja vanemaid puid ihkavad nii hirved kui põdrad. Kui läheduses elab kopraid, võite oma lehistest sõpradest hoopiski ilma jääda. Seepärast tuleb vahtraid kaitsta ja poputada, teatud sorte hoida külma eest ja palju muudki veel. Aga elamus, mida paljud vahtrad lehtede puhkedes pakuvad või siis sügisene vaatepilt, kaalub kõik nähtud vaeva ülesse. Mul on siiras lootus, et vahtraraamatut käes hoides kaldub nii mõnegi lugeja süda tulevikus vahtrausku ja Te alustate

oma vahtriku rajamist. Looduses me vahtrikke (vahtra-
puistu, kus vaher on enamuspuuliigiks) peaaegu ei kohta,
kuid hea lugeja võib ise enesele oma vahtriku kasvatada.
Selleks kõigile jaksu ja pealehakkamist, vahtraid mida
meil kasvatada, jätkub kõigile.

Urmas Roht

Perekond vaher

(*Acer* L.) [átser]

Maple

Ahorn

Клен

Hariliku vahtra (*Acer platanoides*) õied

Täna sel päeval 138 taim perekonda ühendavasse seebipuuliste (*Sapindaceae*) sugukonda kuuluv perekond vaher (*Acer*) oli varasemalt paigutatud kahe perekonnalise vahtraliste (*Aceraceae*) sugukonda. Lisaks vahtrate perekonnale kuulus samasse sugukonda ka kaheliigiline perekond tiibvaher (*Dipteronia*) Hiinast.

Acer on vanade roomlaste nimetus vahtrate tähistamiseks [ladina keeles *acer* – terav, kõva, hõlmiste teravatipuliste lehtede või kõva puidu tõttu, millest roomlased valmistasid nooleotsi]. Ürgsed sugukonna esindajad on tuntud juba kriidiajast. Perekonda kuuluvad vastakute saagjaservaliste

lihtlehtedega, sõrmjate liht- või sõrmjate- kuni sulgjate liitlehtedega suvehaljad (mõned liigid igihaljad) puud ja põõsad. Liitlehtedel lehekesi tavaliselt 3...7, Aasia vahtratel ka rohkem. Pungad vastakud, asetsevad ühekaupa, olles veidi võrsele liibuvad. Lehearmid suured, neil selgelt nähtavad kolm juhtkimpude armi, lehearmid puutuvad oma servadega peaaegu kokku. Lehtede ja ka viljade sügisvärvus väga pilkupüüdev, värvudes enne lehtede varisemist kollakates, roosades ja punastes toonides, vaid mõnedel liikidel jäävad lehed kuni varisemiseni rohelisteks. Enamasti ühekojalised, harvem kahekojalised, kahesuguliste õitega liigid, õied koondunud pöörisjatesse, kännasjatesse või kobarjatesse õisikutesse. Õied rohekad või kollakad, harvem punakad, putuktolmlejad (üksikud liigid ka tuultolmlejad), sisaldavad meenäärmeid. Tupp- ja kroonlehti 5 (4–9), tolmukaid tavaliselt 8, sigimik kahepesaline, vili lennutiivaga varustatud kaksiktiibvili, seeme (pähklike) tavaliselt lapik.

Puud on liigiti erineva elueaga, saades 50 kuni 400 aastat vanaks. Vahtrate puit on hajulisooneline, tugev, vastupidav mädanemisele ja hästi töödeldav, valkjas või veidi punakas, libe, kulumiskindel, tihedusega 0,60...0,80 gr/cm³. Mitmed liigid annavad magusat, 2...5 % suhkru- sisaldusega mahla (*A. saccharum*, *A. platanoides*, *A. rubrum*, *A. saccharinum* jne.), paljud liigid on tähtsad puiduandjad, millest valmistatakse parketti, spooni, vineeri, mööblit, muusikariistu ja tarbeesemeid. Haljastuses kasutatakse meil umbes 10 liiki, üldse on proovitud kultiveerida umbes 30 liiki ja üsna arvukalt sorte. Vahtrad paljunevad kergelt seemnetega, need külvatakse kohe pärast kogumist sügisel, kuna nende puhkeperiood on lühike ja nad kaotavad kiiresti idanevuse. Haljaspistikud juurduvad enamusel liikidest halvasti, sorte paljundatakse peamiselt pookimise teel.

Perekonda kuulub 164 liiki (lisaks rikkalik sordivalik umbes 1750...1800 sordi hulgast enamasti punase- ja kirjuning lõhislehiseid sorte), esinedes peamiselt põhjapoolkera parasvöötmes, aga ka lähistroopilises ning troopilises vööndis Aasias, Põhja-Ameerikas ning Euroopas. Lõunapoolkerani ulatub vaid ühe vahtraliigi (*A. laurinum*) areaal, ning vahtraliike ei kasva looduslikult Lõuna-Ameerikas,

Aafrikas (v.a. Vahemere ümbrus) ja Austraalias. Enamus vahtraliikidest on koondunud Ida – Aasiasse (Hiina üle 80 liigi, Jaapan üle 20 liigi), Põhja-Ameerikasse (9 liiki) ja Kaukaasia segametsadesse.

Noorena taluvad vahtrad üsna hästi varju, vanemas eas valgusnõudlikkus suureneb. Enamus puukujulisi liike on noorelt kiirekasvulised. Kasvavad tihti segapuistute koosseisus, eelistades viljakaid, parasniiskeid muldi.

Põldvaher (*A. campestre*) kasvab hästi ka lubjarikkal pinnal. Juurestik on vahtratel hästiarenenud, puukujuliselt kasvavatel liikidel on võrad laiuvad. Eestis on looduslikult kasvamas üks liik – harilik vaher.

Vahtraperekonna süstemaatika

Perekond jaotatakse 16 sektsiooniks ja neist 8 omakorda 19 seeriaks alljärgnevalt:

I sektsioon: **Parviflora** Koidzumi – suvehaljad puud ja põõsad, lehed 3, vahel ka 5 (7) hõlmalised, ka hõlmadeta, õhukesed, saagja leheservaga; pungasoomuseid 2, vahel 3 paari; õisikud nii tipmised kui lehtede kaenlas, suured, kännasjad, pikenenud õisikuraagudel ka võnkõisikutena, koosnedes 35...400 õiest, õied viietised, õiekate rohekasvalge; tolmukaid enamasti 8; õitsemise lõpetavad mõned nädalad pärast lehtede puhkemist:

- 1. seeria: **Parviflora**
 - üsna jämedate okstega puud;
 - lehed suured, 3–5 hõlmased, leheserv kahelisaagjas;
 - pungasoomuseid 2 paari; õisikud väga suurtes rippuvates pööristes, punakaspruunide karvadega, koosnevad 150...400 või rohkemast õiest, õiekate väike, paljas;
 - meeketas kergelt roostepruunikate karvadega;
 - viljad suured, ümarad, noorelt tihedalt roostepruunide karvadega kaetud pähklikesed; tõusmed suurte pikkade ja kitsaste käbitud tipuliste idulehtedega: (*A. nipponicum*).

- 2. seeria: **Distyla** (Ogata) Murray
 - puud, lehed hõlmadeta, südajad, täkilise leheservaga;
 - pungasoomuseid 2 paari; pruunikad, karvased;
 - õisikud püstised, punakaspruunide karvadega, 35...70 õiega, õied karvaste tupplehtedega; meeketas hõlmine;
 - viljad elliptilis-kumerad pähklikesed, noorelt tihedalt roostepruuni karvasusega; tõusmed kitsas-elliptiliste idulehtedega: (*A. distylum*).
- 3. seeria: **Caudata** Pax
 - väikesed puud või põõsad, lehed 3–5 (7) hõlmaga, altküljelt karvased, leheserv saagjas;
 - pungasoomuseid 2 või 3 paari;
 - õisikud püstised, koosnedes 50...200 õiest, õied kitsaste valgete kroonlehtedega millised on kaks korda pikemad kui karvased rohelised tupplehed;
 - meeketas hõlmine;
 - äraõitsenud ♂ õied langetavad kõigepealt kroonlehed ja tolmukad;
 - viljad lamedad, vahel karvased, ühelt küljelt kumerad pähklikesed;
 - tõusmed väikeste kitsaselliptiliste idulehtedega: (*A. caudatum*; *caudatum* subsp. *multiserratum*; *caudatum* subsp. *ukurunduense*; *spicatum*).

II sektsioon: **Palmata** Pax – suvehaljad või ka igihaljad puud ja põõsad enamasti kõverdunud tipupungadega; lehed 3–13 hõlmaga või ka hõlmadeta, õhukesed kuni nahkjad, leheserv saagjas harva terveservaline; pungasoomuseid 4 paari; õisikud tipmistes või lehekaenaldes asuvates kannasjates võnkõisikutes, viietised; tupplehed punased kuni rohekaspunased, kroonlehed enamasti valged ja sissepoole rullunud, tolmukaid 8; viljad kerajad, tõusmed pikkade kitsaste, tipust tõmpide idulehtedega:

- 4. seeria: **Palmata**
 - suvehaljad puud ja põõsad, tipupungad enamasti kõverdunud;
 - lehed 5-9 (13) hõlmaga, peaaegu ümarad, õhukesed, saagjate leheservadega;
 - õisikud 5...25 õielised, õied teatud liikidel punakate kroonlehtedega;

- viljad soonelised pähklikesed: (*A. ceriferum*; *circinatum*; *duplicatoserratum*; *japonicum*; *palmatum*; *palmatum* subsp. *amoenum*; *palmatum* subsp. *matsumurae*; *pauciflorum*; *pseudosieboldianum*; *pseudosieboldianum* subsp. *takesimense*; *pubipalmatum*; *robustum*; *shirasawanum*; *sieboldianum*;).
- 5. seeria: **Sinensia** Pojark.
 - suvehaljjad puud, tipupungad tihti kõverdunud;
 - lehed 3–7 hõlmased, õhukesed, vahest nahkjad, leheserv saagjas, vahest terveservaline;
 - õisikud suured, õite arv õisikus 20...250, asetsevad pikenenud õisikuteljel, õied tihti tagasikäändunud tupplehtedega ja hõlmiste kroonlehtedega;
 - meeketas vahel karvane, äraõitsenud ♂ õitel langevad kõigepealt tolmukad ära: (*A. calcaratum*; *campbellii*; *campbellii* subsp. *chekiangense*; *campbellii* subsp. *flabellatum*; *campbellii* subsp. *sinense*; *campbellii* subsp. *wilsonii*; *chapaense*; *confertifolium*; *elegantulum*; *erianthum*; *fenzelianum*; *lanpingense*; *linganense*; *mapienense*; *miaoshanicum*; *olivaceum*; *oliverianum*; *oliverianum* subsp. *formosanum*; *schneiderianum*; *shangszeense*; *sichourense*; *taipuense*; *tonkinense*; *tonkinense* subsp. *liquidambarifolium*; *tutcheri*; *wuyuanense*; *yaoshanicum*).
- 6. seeria: **Penninervia** Metcalf
 - suvehaljaste (osaliselt igihaljaste) lehtede ja enamasti kõverdunud tipupungadega puud;
 - lehed hõlmadeta, nahkjad, leheserv terveservaline või saagjas, muude morfoloogiliste tunnuste poolest nagu eelmine seeria: (*A. cordatum*; *crassum*; *erythranthum*; *eucalyptoides*; *fabri*; *hainanense*; *laevigatum*; *lucidum*; *oligocarpum*; *sino-oblongum*; *yinkunii*).

III sektsioon: **Wardiana** (de Jong) de Jong, comb. & stat. nov. – väikesed puud või põõsad, noored võrsed jäikade karvadega; lehed kolmehõlmalised, leheserv saagjas; õisikud püstised, kannasjates võnkõisikutes, kandlehed silmatorkavad; õielehed punased, enne õitsemise lõppu tagasikäänduvad; ääõitsenud ♂ õitel varisevad kõigepealt tolmukad; viljad üsna lamedad pähklikesed: (*A. wardii*).

IV sektsioon: **Macrantha** Pax – suvehaljad puud või peamiselt põõsad, lehed jagunemata või 3–5 (7) hõlmaga tihti sabataoliselt keerdunud lehetipuga, leheserv saagjas; pungasoomuseid 2 paari, punased või rohekaspunased; õied viietised, 10...25 kaupa tipmistes või lehekaenaldes asuvates kobarjates või kännasjates õisikutes, õielehed rohekas-kollased kuni punakad; tolmukaid 8; viljad lamedad, harva kerajad pähklikesed, tõusmed väikeste elliptiliste idulehtedega: (*A. capillipes*; *caudatifolium*; *crataegifolium*; *davidii*; *davidii* subsp. *grosseri*; *laisuense*; *micranthum*; *morifolium*; *pectinatum*; *pectinatum* subsp. *forrestii*; *pectinatum* subsp. *laxiflorum*; *pectinatum* subsp. *maximowiczii*; *pectinatum* subsp. *taronense*; *pensylvanicum*; *rubescens*; *rufinerve*; *sikkimense*; *sikkimense* subsp. *metcalfii*; *tegmentosum*; *tschonoskii*; *tschonoskii* subsp. *koreanum*;)

V sektsioon: **Glabra** Pax – suvehaljad puud või põõsad, lehed paberõhukesed, hõlmadeta, harva 3–5 hõlmased, vahel kolmetised, leheserv saagjas; pungasoomuseid 2...4 paari; õisikud väikesed kobarjad või kännasjad, tipmised või lehekaenaldes, koosnevad 10...25 õiest, õied neljatised (viietised), kollakad; viljad lamedad, siledad, tõusmed väikeste, äraspidimunajate idulehtedega:

- 7. seeria: **Glabra**
 - põõsad või väikesed puud;
 - lehed kolmehõlmased, vahel 5 – hõlmased kuni osaliselt kolmetised;
 - pungasoomuseid 2...4 paari;
 - õisikud kännasjad kuni lihtsad tipmised või lehekaenaldes asuvad kobarad;
 - õied viietised, tolmukaid 8: (*A. glabrum*; *glabrum* var. *diffusum*; *glabrum* var. *douglasii*; *glabrum* var. *neomexicanum*; *glabrum* var. *siskiyouense*).
- 8. seeria: **Arguta** (Rehder) Pojark.
 - kahekojalised puud ja põõsad, lehed hõlmadeta või 3 (5) hõlmased;
 - ♂ taimedel õisikud generatiivsetest kaenalpungadest, ♀ taimedel õisikud tipmised või lehtede kaenaldes;
 - õied neljatised, tolmukaid 4 (6), ♀ - õitel tolmukad enamasti puuduvad: (*A. acuminatum*; *argutum*;

barbinerve; stachyophyllum; stachyophyllum subsp. *betulifolium*)

VI sektsioon: **Negundo** (Boemer) Maxim. – suvehaljad kahekojalised puud või põõsad, lehed õhukesed, osaliselt kokkukasvanud, kolmetised või sulgjad, 5–7 lehekesega, lehekesed terveservalised või nõrgalt hambulise servaga; pungasoomuseid 2–3 paari; kobarjad, osaliselt kokkukasvanud õisikud arenevad lehistumata kaenalpungadest, 15...50 õielised, õied neljatised, tolmukaid 4–6, (♀ õitel tolmukad puuduvad); viljad elliptilis-kerajad, lamedad, vaolised pähklikesed, tõusmed kitsaste piklike idulehtedega:

- 9. seeria: **Negundo**
 - lehed sulgjad, 3–7 vahel ka 9 lehekesega;
 - pungasoomuseid 2, vahel 3 paari;
 - õisikud kobarjad, (isastel taimedel) või liitunud kobarjad õisikud pikkadel allapoole käändunud õisikuraagudel;
 - õiekate ilma kroonlehtedeta, rohekas, meekettata, tuultolmlejad, õitsemise lõpp langeb kokku puude lehtimisega: (*A. negundo*; *negundo* subsp. *californicum*; *negundo* subsp. *interius*; *negundo* subsp. *mexicanus*).
- 10. seeria: **Cissifolia** (Koidzumi) Momotani
 - lehed kolmetised; pungasoomuseid 2 paari;
 - õisikud kobarjad pikkadel õisikuraagudel, 15...30 õit, õied neljatised, kroon- ja tupplehed väga erinevad, rohekasvalged kuni kollased; tolmukaid 4–6;
 - meekettaga, putuktolmlejad, õitsemise lõpp langeb kokku lehtimisega: (*A. cissifolium*; *henryi*).

VII sektsioon: **Indivisa** Pax – suvehaljad väikesed puud või põõsad, tipupungad enamasti kõverdunud, kahekojalised, lehed hõlmadeta, leherood ei hargne, külgrood paralleelsed nagu perek. *Carpinus*'el, leheserv kahelisaagjas; pungasoomuseid 9...13 paari, pruunid; kobarjad tipmised või lehekaenaldes paiknevad õisikud, 10...20 õit, õied neljatised, õiekate rohekaskollane, õied tihti ilma kroonlehtedeta; tolmukaid enamasti 6; viljad lapikud paljad pähklikesed, tihti partenokarpsed; tõusmed kitsaste piklike, pikalt teritunud idulehtedega: (*A. carpinifolium*).